

Mizser Attila

...Vagy nyugat, avagy a jászai anix

(Jász Attila: XANTUSiána, Kalligram, 2007)

„kerülöm
majdnem
az egészet”
J. A.

Jász Attila a Kalligram Kiadónál megjelent harmadik kötetében (*Az ellenállás formái*, 2000; *A szökés gyakorlása*, 2004) a XANTUSianában, egy meglehetősen nyitott, sok sanszot magába foglaló, nyelvi — poétikai koncepciót birtokló, építő alkotásra (lírai — szöveg — gyűjteményre?) tesz kísérletet. A mű alcíme: „avagy egy regényes élet kalandjai” rögtön megnyitja ezen olvasási stratégiák variánsainak az alakítását, azok lehetőségét, a narratívák valószínűségének zavartalan játékba vitelét. Jász az általa jelölt módszer révén teljesen átgondolt, ideális dramaturgiai aspektusra építő műalkotást helyez elénk, de amennyiben hajlamosak vagyunk az alcímbe akár már csak a műfajtság szempontjából is beleolvasni, vagy azt termékenyen félreolvasni, említsük csak például „a kalandos élet regénye” meghatározást, akkor rádöbbenhetnénk arra, hogy értelmezések sokasága kaphatna még funkciót, haszonnal bíró rendeltetést. Az ilyen flexibilisen olvasható, változatos befogadásra lehetőséget teremtő szövegek a textus, illetve a szerkezet alapos konstrukcióját sejtetik. De a Jász Attila közvetítésével alakított világban nem kell okvetlen gyanúval élnünk. Iránytűnk van, de az útvonal szabadsága, pontosabban a szuverenitásunk részint a mi döntéseinken és elhatározásunkon múlik majd. Maximum: vagy — vagy.

A XANTUSiána, egyébként ügyesen kijátszsa, illetőleg elhallgatja a műfaji meghatározás által keltett elvárásokat. Mi voltaképpen csak a tulajdonnevekhez járuló, a művek összességét jelölő „-iána” főnévképzőre hagyatkozhatunk, és a kalandok közreadójára és lejegyzőjére, Xántus (Xantus) Jánosra, aki valójában egy létező személy volt. 1825-ben született Csokonyán, és 1894-ben Budapesten halt meg. Néprajztudós, de jogot is végzett. 1848-ban részt vett a forradalomban, mint honvédtiszt, de fogságba esik. Észak-Amerikába szökik, ahol egy ideig zsoldos katona, de közben tudományos, természetrajzi felméréseket, gyűjtéseket végzett, majd többek között tengerészeti meteorológus lett. Néhány

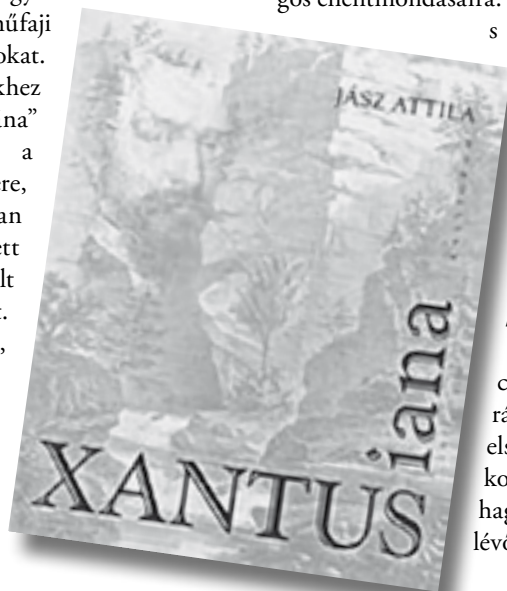
munkája megjelent, így például 1858-ban Pesten a „Xántus János levelei Éjszakamerikából”, amely 37 írást tartalmazott. A könyvnek nagy sikere támadt, pedig azt eredetileg nem közlésre, csupán rokonai szórakoztatására szánta Xántus.

Valahol itt találja meg igen finom érzékkel Jász Attila azt a filológiai szituációt, ahol az emlékezésnek, és a rögzítésnek (rögzítettségnek); a fikciónak, és a dokumentációnak, legendának és életrajznak, hangsúlyozott, kiemelt, előtérbe helyezett szerepe lesz. Gondolok itt részint az episztola műfajára, hagyományára. A strofikus prózaversek misztikus-valóságos, de mégiscsak jellegzetes lüktetésére. Különösen reflektál erre a nyitásra az első opus [*Európa Indiánjai*] megszólítása: „Kedves Anyám nagyon hiányoztok már nem is / számolom mióta jöttem el...”(11.) A fiktív levél kitalált címzettjét akárha Mikes Kelemen rodostói leveleiben olvasnánk. Beteljesítve ugyanakkor az episztola másik, jellegzetes, eredeti definícióját, amikor is a levél írója nem azonos azzal a személlyel, akinek a nevében a szerző maga ír. De visszatérve még a rodostói tendenciákra, Jász „levélverseiben — fogalmazványaiiban” ugyancsak jelen van a közlemények meg nem érkezésének, célba nem jutásának a reménytelensége, mintegy hiábavalóságának az öntudatossága. A közlés készítése feszül szembe a sejthető kommunikálhatatlansággal.

Az értelmezés során a naplóírás tradíciója is helyet kaphat. Legfőképp az 1800-as évek hagyományainak tükrében hívódik ez elő, nemkülönben a kötet koncepciója kapcsán. Itt az egy meghatározott időszak eseményeit rögzítő szándék lehet módfelett beszédes és invenciózus. Az intellektus, a szubjektum aggodalmi szervesen felépített, tudatos irodalmi, költői motívumrendszerrel bátyázzák körül a szerzőt (ént), egy olyan területen, amelynek kellékei az alkotó számára ismertek, rokonszenvesek és elfogadottak. Itt még akár tágabb kontextusban Baudelaire jegyzeteivel is rokoníthatóak.

Egyéb megnyilvánulásokban a szerző szintén rájátszik a felismerés, időnként részben egymást kioltó paradoxonjára, látszólagos ellentmondásaira. Így például az indián szellem- és hitvilág, s egyidejűleg a kereszténység szakralitása, egy implicit dialógus rendszerében jut el a szintézisig, kifejtve, egyszersmind felszámolva egy bensőséges párbeszéd lehetetlenségét: „nagyon közel érzem őket saját imámhoz / miatyánk ki vagy a fa kiszakadásában segíts / olyan érzés lehet ez mint amikor megtudtam // apám halálát / kiszakadt belőlem valami / menthetetlenül” [*Naptánc*].

A könyv tartalmi/formai szerkezete, ciklusai tovább erősítik a műfajokra való rájátszást, az azokra való építkezést. Az első fejezet, a *LEVÉlfogalmazványok* a korábban említett szokásrend mentén képes hagyományozódni, viszonyulni a már meglévő, örökül maradt irodalmi diskurzushoz,

rendhez. A *NAPLÓtöredékekről* pár sorral ezelőtt ugyanúgy lejegyeztünk pár gondolatot. Ebben a második részben a hangvétele azonban megváltozik, és annak ellenére, hogy a napló is egy intimebb korpusz helyét jelölné ki a konvencionális olvasói elvárások mezsgyéjén, a kötet ezen része bensőséges, aprólékos és részleteiben pontos marad ugyan, de már nem az első rész szellemében, felfogásában, hanem inkább valamiképp reflektálva arra. Reagálva az ügyesen felvett szálakra, megjelenített kapcsolatokra. Az anya szerepe is megváltozik, a személyes, hozzá írt sorok szereplőjéből kizárólag a szövegek résztvevőjévé módosul, aki immár része egy alkotásnak, az írója által lereagálva, nyugtázva a bekövetkezett történéseket, mint például, hogy a neki szánt magánlevelek könyv alakban megjelentek, megjelenhetnek [Bosszantó]. Szó kerül az anyai áldozatvállalásról is, de nem panelszerűen, patetikusan, hanem sokkal inkább a racionális, józan tapasztalatok tudatosítása kapcsán [„Foltos Nyakorján”]. Így az időbeliség is egyfajta pregnáns jelentéssel, szemantikával bír a kötetben, a lírai részek egyre inkább a valószerű reagálásokra, reakciókra kezdenek utalni, célozni.

Nagyon szerencsés az általam „May Károly verseknek” (itt a megnevezett író, vagy a szerző szereplőinek közreműködése, asszisztenciája játszik szerepet) nevezett szövegeknek a színrevitele a kötetben, a szereplő, és az eseménysor függvényében egyaránt. Az [Old Shatterhand] című írás még az (ál)naiv új entitás megszerzését jeleníti meg, de a [MEA CULPA] *Levélfogalmazvány Karl Maynak* már kifinomultabban alkalmazza a „valóságos” illetve „képzelt körülmények”, szereplők, és a narrátor változtatását. Egyre több egység lesz a kötet része, bevonva azokat is a történet alakításának kimódolt menetébe. Ezek a pontok mind sűrűbben felsorakoznak, és összekapcsolódnak a történet menetével, miközben az is egyre rendkívülibb jelentőséget kap, hogy miként módosul a fikció felülírása, folyamatosan mintegy etikai balanszá formálódva a regényes életfolyamon/könyvön keresztül [HAZUDOZÓ].

Jász Attila határozottan egyensúlyozik kötetében a tematika, az elbeszélésmód; a poétika és diszciplína szintjén is, miközben természetesen a lírai attitűd a domináns, az áruklodó és az általános. De a tudományos mű szimulációja mindvégig a könyv sajátja képes maradni (append X, F/elhasznált irodalom...stb.)

Saját igénye szerint, optimális intencióval kezeli a xantusi szerepet, magát a szerepjátékot is, fenntartva a helyzetek adta kétértelműséget, a kettős perspektíva lehetőségét. Ügyesen változtatja a szerző a fókuszokat, irányokat, egyikből a másikba szökve, de mindezt koherensen együtt tartva. Ha azt mondjuk, hogy Jász előző kötete „a szökés gyakorlása” volt, hiszen a könyv végén található [Áruklodó jegyzetek]-ből már következtethetünk, merre halad, hol tart poétikája, akkor legalábbis érdekesnek tarthatjuk, hogy a most elemzett, egyébként tetszetős, mives kötet végén térképet találunk. Hogy mi lesz majd az irány? Vagy dél, vagy észak, vagy kelet, vagy...

Szabó Edina

Szavak ostroma

(Földényi F. László: „Az irodalom gyanúba keveredett”
Kertész Imre-szótár, Magvető, 2007)

Földényi F. László legújabb vállalkozása, Kertész Imre-szótára a maga nemében rendhagyó alkotás. Kertész életművét kívánja áttekinteni általa oly módon, hogy kiemeli annak bizonyos, önmagán túlmutató, pontosabban egy bizonyos irányba mutató szavait, kifejezéseit, s ezeket a szótárlogika mentén, azaz alfabetikus rendbe szedve felsorakoztatja. (Hasonló eljárással készült Földényinek az

1999-ben megjelent *A szavak hálójában* — Heinrich von Kleist című kötete). Az ábécésorrend itt csupán formalitás, a kötet szerzője számára ennél sokkal fontosabb egy másik „szótárjelleg”: nevesül az, hogy a sokszor egymás felé is kacsintgató egyes szócikkek együttese képes legyen felmutatni azt a „titkos koherenciát”, amely kétségtelenül jelen van Kertész műveiben. Erről (ennek meglétéről) — írja Földényi — maga az író is nyilatkozik egy helyütt: „ismétlődések, más munkáimból származó vendégszövegek fognak felbukkanni itt-ott, akár vezérmotívumok, melyek egy tágabb egységre, egy gondolkodás-, beszéd-, sőt létmód olykor számomra is titokzatos koherenciájára utalnak” (Kertész Imre: *A száműzött nyelv*, előszó). Valóban: műveit át-meg áthatja ez a szerveződés; regényei, esszéi bonyolult-összetett mondat szerkezeiteiben, ismétlő technikáiban, vissza-visszatérő motívumaiban tapasztalhatjuk ezt a sajátosságot. Mint ahogy azt is, hogy ezen a titokzatos összszövevényen túl, vagy e mellett még egy igen jellemző jegye is van műveinek. Sajátos atmoszférát teremt ugyanis, ahogy Földényi fogalmazza meg, a Kertész-írások „misztériuma”. Ennek ered nyomába a szótárszerző, s bár tudja, hogy a művek mögött rejlő „kimondhatatlan” és „megfogalmazhatatlan” leírása éppoly utópisztikus, mint amennyire kínálkozó, mégsem mond le, s épp ez utóbbi miatt nem tud lemondani arról, hogy legalább megkísérelje azt. „Kertész művei eleve ösztönöznek egy ilyen szótár elkészítésére”- mondja. Ezért veszi a kiválasztott szavakat ostrom alá, s ezek segítségével „faggatja” az életművet, annak titkai, sajátos jegyei megismerésére — és leírására törekedve.

